

LA BÍBLIA: UN MÓN LITERARI, UNA PRESENCIA MISTERIOSA

Joan Ferrer

LA BÍBLIA: UN MÓN LITERARI, UNA PRESÈNCIA MISTERIOSA

Joan Ferrer

Col·lecció TEXTOS

Edita: Institut Superior de Ciències Religioses. Novembre de 2005

Ronda de Francesc Camprodon, 2. Vic

Disseny: Raimon Casals

Imprès a Gràfiques Diac. Vic

ISBN: 84-933644-4-4

Dipòsit legal: B-40588-05

LA BÍBLIA: UN MÓN LITERARI, UNA PRESENCIA MISTERIOSA

Joan Ferrer

1. La Bíblia

La resposta a la pregunta: «Què és la Bíblia?», no és pas fàcil. Si fem un cop d'ull a l'índex de la Bíblia Catalana Interconfessional¹ ens adonarem que ens trobem davant d'una biblioteca molt diversa composta per dues grans col·leccions: la Bíblia hebrea (amb alguns llibres afegits que pertanyen a la traducció en llengua grega de la Bíblia hebrea feta per a ús de les comunitats jueves que parlaven grec a partir del segle III abans de Crist), que entre els cristians sol ser designada amb el nom d'Antic Testament i el Nou Testament.

Són llibres redactats al llarg de gairebé mil anys per desenes d'autors diferents en tres llengües del món antic (hebreu, arameu i grec), que contenen gèneres tan diversos com la narració històrica, el codi de lleis, la predicació, la pregària, el poema, la carta o la novel·la.

El nom de la col·lecció és un plural: *ta biblia* vol dir 'els llibres', però passà a ser un singular: *la Bíblia* (*è biblia*), és a dir 'el Llibre' per excel·lència.

Tots aquests llibres van ser escrits per persones que tenien la convicció d'haver estat cridades per Déu a formar part d'un poble –Israel per a l'Antic Testament, i l'Església o comunitat de seguidors i seguidors de Jesús de Natzaret ressuscitat, que es va considerar com el nou Israel, el nou poble de Déu– que ha estat convocat per Déu per ser testimoni de la seva presència en el cor de la història. En realitat tota la Bíblia és la història d'una Presència misteriosa que dóna sentit a la vida i és una deu de felicitat per a aquelles persones que «avui» han sentit la

¹ *La Bíblia. Bíblia catalana. Traducció interconfessional*, Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya – Editorial Claret – Societats Bíbliques Unides 71999. Aquesta traducció –la més moderna i la millor de les traduccions catalanes de la Bíblia– és l'obra de deu anys de treball dels biblistes catalans de la meva generació. Citaré sempre els textos bíblics segons aquesta versió.

seva veu (cf. Salm 95,7). Aquesta experiència de Déu que van fer el poble d'Israel antic i les primeres comunitats cristianes ha restat per a nosaltres –lectores i lectors d'aquesta biblioteca que va ser enllestida fa gairebé 2.000 anys– en forma literària fins a l'extrem de constituir allò que el gran crític Northrop Frye (1912-1991) va definir com un cosmos, un *corpus* global d'històries i d'imatges a l'interior de les quals viu una societat².

2. Els llibres de la gran biblioteca³

2.1. La història bíblica

El conjunt de llibres format per Gènesi, Èxode, Levític, Nombres, Deuteronomi, Josuè, Jutges, Rut, 1-2 Samuel, 1-2 Reis, 1-2 Cròniques, Esdres, Nehemies i Ester componen la part narrativa de la Bíblia hebrea. Formen dues seqüències històriques: la primera, que podem anomenar la *història primària*, s'estén des del Gènesi fins a 2 Reis; i la segona, co-

² Cf. D. CAYLEY, *Conversación con Northrop Frye*, Barcelona: Península 1997, p. 21.

³ Les edicions de la Bíblia ordenen alguns dels llibres que componen l'Antic Testament de manera distinta. Les edicions de la Bíblia hebrea agrupen els llibres en tres grans conjunts: la Llei o Torà, els Profetes i els Escrits. L'ordre que generalment segueixen els llibres és: *Torà*: Gènesi, Èxode, Levític, Nombres, Deuteronomi; *Profetes*: *Profetes Anteriors*: Josuè, Jutges, 1-2 Samuel, 1-2 Reis; *Profetes Posteriors*: Isaïes, Jeremies, Ezequiel, *Els Dotze* (Osees, Joel, Amós, Abdies, Jonàs, Miquees, Nahum, Habacuc, Sofonies, Ageu, Zacaries, Malaquies); *Escrits*: Salmes, Job, Proverbis, Rut, Càntic dels Càntics, Cohèlet, Lamentacions, Ester, Daniel, Esdres, Nehemies, 1-2 Cròniques.

Les traduccions gregues de la Bíblia (segons els grans manuscrits dels segles IV i V després de Crist, les llistes fornides pels escriptors antics coneguts amb el nom de Pares de l'Església i els concilis) presenten una gran diversitat en la col·locació dels llibres segons criteris variables que tenien en compte el gènere literari, el contingut, l'autor suposat o costums locals de les diverses esglésies.

neguda com la *història secundària*, comprèn des de 1 Cròniques fins a Ester. Cadascuna d'aquestes històries comença amb la Creació i narra fets diversos de la història de la comunitat d'Israel, però acaben en punts molt diferents. La *història primària* acaba descrivint la fi del Regne de Judà i la caiguda de Jerusalem l'any 587 en mans de l'Imperi neobabilònic de Nabucodonosor; la *història secundària* es clou amb el nomenament d'un primer ministre jueu –Mardoqueu– en el govern persa, la qual cosa comportà un tractament favorable dels jueus en tot l'Imperi dels perses. Les perspectives damunt la història són molt diferents: la història primària remarca elements de davallada i fracàs en la història nacional dels hebreus, mentre que la història secundària n'accentua els aspectes positius. Totes dues històries són camins alternatius de narrar el passat que es troben juxtaposats en les Sagrades Escripures, sense cap

La Vulgata, traducció de la Bíblia al llatí preparada per sant Jeroni (ca. 347-420), presenta l'ordre següent en els llibres de l'Antic Testament (segueixo l'edició *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam* a cura d'A. COLUNGA i L. TURRADO, Madrid: Biblioteca de Autores Cristians 1946): Gènesi, Èxode, Levític, Nombres, Deuteronomi, Josuè, Jutges, Rut, 1 Reis (: 1 Samuel), 2 Reis (: 2 Samuel), 3 Reis, 4 Reis, 1 Paralipòmens (: 1 Cròniques), 2 Paralipòmens (: 2 Cròniques), 1 Esdras, 2 Esdras (: Nehemies), Tobies (: Tobit), Judit, Ester, Job, Salms, Proverbis, Eclesiastès (Cohèlet), Càntic dels Càntics, Saviesa, Eclesiàstic (Siràcida), Isaïes, Jeremies, Lamentacions, Baruc, Ezequiel, Daniel, Osees, Joel, Amós, Abdies, Jonàs, Miquees, Nahum, Habacuc, Sofonies, Ageu, Zacaries, Malaquies, 1-2 Macabeus.

Les esglésies protestants anomenen *apòcrifs* els llibres següents: les sis addicions gregues del llibre d'Ester, Judit, Tobit, 1-2 Macabeus, Saviesa, Eclesiàstic o Siràcida, Baruc, Epístola de Jeremies [: Baruc capítol 6], Fragments grecs del llibre de Daniel [: la pregària d'Azaries, el càntic dels tres joves, Susanna, Bel i el drac], que provenen de les antigues traduccions gregues de la Bíblia hebrea i que han passat a formar part del cànon dels llibres de la Bíblia de l'Església catòlica. Aquests llibres en la tradició catòlica se solen anomenar llibres *deuterocanònics*.

Aquesta varietat en la distribució dels llibres a l'interior de la Bíblia s'explica per la forma material dels llibres en el món antic: abans de l'aparició del format del *còdex* (pàgines relligades, com les dels nostres llibres actuals), els llibres tenien la forma de rotlles de pergamí. En calia una vintena per escriure-hi tota la Bíblia hebrea. Els bibliotecaris els solien col·locar dins de petits arcons per protegir-los i classificar-los. El caràcter eminentment sagrat de la Torà o Pentateuc prohibia barrejar els seus llibres amb altres, però no hi havia cap norma sobre la col·locació dels altres llibres.

Els vint-i-set escrits que formen el Nou Testament presenten el mateix ordre en totes les tradicions.

explicació que justifiqui el perquè de l'existència de les dues històries. Aquest sol fet ja constitueix una invitació a les lectures i lectors de la biblioteca bíblica a fer la seva pròpia valoració del significat d'aquest fet: els textos conviden els seus lectors a reexaminar les seves pròpies nocions d'allò que constitueix l'èxit i el fracàs, la benedicció i la maledicció, la promesa i l'acompliment, és a dir, són una invitació a pensar de manera creativa.

La història primària consta de dotze llibres, i hi podem distingir diverses divisions que corresponen a fases significatives de la vida del poble organitzades dins el temps de vida de les grans personalitats del poble: els patriarques (Gènesi), Moisès (Èxode-Deuteronomi), Josuè (en el llibre que porta el seu nom), els jutges (en el llibre homònim), Samuel i Saül (1 Samuel), David (2 Samuel), Salomó, Elies, Acab (1 Reis) i la resta dels reis (2 Reis).

La trama narrativa condueix els lectors des del començament esplendorós fins al fracàs escandalós. En l'origen d'aquesta història, quan la trama de la història bíblica ha deixat enrere els orígens del cosmos i de la humanitat i s'ha centrat en el pare, en la fe del poble –Abraham–, a partir d'un *zoom* narratiu resolt a partir del procediment de les genealogies, es formula la promesa divina a Abraham (Gènesi 12) que els seus descendents –el poble d'Israel– seran molt nombrosos, que viuran en una terra de la seva propietat, que seran l'objecte de la benedicció divina i que ells mateixos seran una benedicció per a les altres nacions; però a la fi del Segon llibre dels Reis es veu que aquestes promeses no s'han acomplert en plenitud tot i que pel camí de la història hi ha hagut indicis del seu èxit potencial. En el llibre del Deuteronomi, que clou la primera gran secció de la Bíblia hebrea, el gran tema del Pentateuc o Torà, que és la triple promesa formulada per Déu a la família d'Abraham –la terra, la posterioritat i la benedicció divina–, sols s'ha acomplert parcialment, de manera que cal esperar-ne l'acompliment definitiu en el

futur, que resta obert. A la fi de la seqüència narrativa, però, el paisatge històric és completament desolat: deu de les dotze tribus que formaven el poble d'Israel han desaparegut deportades pel poderós Imperi assiri (722: destrucció de Samaria, capital del Regne del Nord d'Israel) i la resta ha quedat submergida en l'exili de Babilònia (587: destrucció del temple de Jerusalem per l'Imperi neobabilònic): «El Senyor es va indignar contra Jerusalem i Judà i va acabar llançant-los lluny de la seva presència» (2 Reis 24,20).

La direcció de la *història primària* vers el declivi com a nació i la negació de les esperances nacionals es troben ja prefigurades en els capítols proemials del Gènesi (1-11). Allí, els orígens lluminosos de la humanitat en un jardí en familiaritat quotidiana amb Déu s'enfosqueixen ràpidament per causa del mal que aflora des del cor de les persones. La primera parella ha de ser expulsada del paradís perquè han desobeït Déu, el primer germà esdevé el primer assassí (Gènesi 4,8), la multiplicació de la humanitat es troba acompanyada per un increment de la maldat (Gènesi 6,1.5) i Babel, la primera obra cooperativa de la història humana, acaba en la incomprensió i la dispersió de la humanitat per tota la superfície de la terra (Gènesi 11,9).

Tota la *història primària* s'ha mogut en una direcció de davallada i fracàs.

La *història secundària* (1-2 Cròniques, Esdres, Nehemies i Ester) comença també amb la Creació però narra la història del poble d'Israel més enllà de l'Exili, fins a l'època de l'Imperi persa (segle V abans de Crist). És remarcable notar que aquesta nova versió de la història del poble omet totes les narracions que van des de la Creació fins a la mort de Saül (1 Cròniques 10): les genealogies omplen tot l'espai narratiu. La història del Regne del Nord (amb capital a Samaria) és també oblidada. El primer esdeveniment crucial d'aquesta història no és l'Èxode alliberador d'Egipte o la presa de possessió de la terra de Canaan, sinó

el regne de David i l'establiment de la seva dinastia. El rei és la persona que institueix el sistema de culte israelita, que té el seu centre en el temple, que és idea de David, qui donarà les instruccions oportunes al seu fill Salomó perquè el construeixi (1 Cròniques 17; 22). No s'explica cap de les greus faltes morals del rei. La secció de la història dedicada a Salomó es concentra en la construcció del temple (2 Cròniques 1-9). Pel que fa als reis posteriors, l'interès se centra en els reis que van fer reformes religioses o van reparar el temple. La història de la monarquia d'Israel sembla fonamentalment la història de l'establiment i del manteniment del culte a Déu.

En la secció postexílica de la *història secundària* que es troba en els llibres d'Esdres i Nehemies, el mateix interès cultural és evident. El retorn de l'exili de Babilònia és autoritzat pel rei persa Cir específicament per reconstruir el temple de Jerusalem (Esdres 1,2). El primer punt culminant d'aquests llibres és l'acabament de la construcció del temple: «Van acabar feliçment la reconstrucció, d'acord amb les ordres del Déu d'Israel i els edictes dels reis perses Cir, Darius i Artaxerxes» (Esdres 6,14) i la celebració de les festes tradicionals (Esdres 6,19-22). Les paraules finals de Nehemies, que no és un professional de la religió, sinó un alt oficial civil de l'Imperi persa, ens defineixen clarament els interessos històrics fonamentals d'aquesta tradició històrica: «Així, doncs, vaig purificar el poble de tot el que era estranger. Vaig restablir els serveis dels sacerdots i dels levites, cadascú en la tasca que tenia. També vaig restablir les ofrenes periòdiques de llenya i les ofrenes de les primícies» (Nehemies 13,30-31).

Ester és el darrer llibre de la *història secundària*. L'acció se situa a Pèrsia i ens parla de la preservació del poble jueu davant de l'amenaça de genocidi, de manera que es garanteix la continuació del culte a Déu per part del seu poble. La situació del poble jueu és ben definida per Aman al rei persa: «Per totes les províncies del teu imperi, dispers i escampat

entre les diverses nacions, hi ha un poble que té costums diferents dels altres» (Ester 3,8). A la fi del llibre d'Ester aquest poble té els seus interessos protegits per la presència a la cort dels perses de Mardoqueu, el jueu. Sembla que el sentit primer de la *història secundària* va ser confirmar a la seva pròpia comunitat el valor de la seva vida, fins i tot en el cas que es trobessin sota un govern foraster: ells, com a comunitat, eren els mantenidors de l'adoració que calia donar a Déu, que és la funció primària d'Israel i la intenció principal de la creació del món.

Les dues trames històriques són clarament distintes i tanmateix coexisteixen a l'interior del «Gran Codi». La tradició jueva s'ha fixat en un detall: el llibre del Deuteronomi, que clou la primera gran divisió de la Bíblia (la Torà o Pentateuc), termina en la lletra hebrea làmed (ל), que és l'única lletra de l'alfabet hebreu que puja per damunt de la línia d'escriptura. Els mestres jueus, en un exercici de saviesa hermenèutica espectacular, es van adonar que la part més important de la Bíblia, segons la consideració tradicional dels jueus, era una invitació a llegir entre línies i a continuar pensant en el sentit i l'enigma d'aquests textos.

2.2. Els llibres dels savis

El llibres anomenats *sapientials* –Proverbis, Job i Cohèlet o Eclesiastès–, juntament amb el llibre dels Salms, reflecteixen la vida intel·lectual i litúrgica de l'antic Israel. Aquests llibres estan compostos fonamentalment de poesia i servien com a mitjà per al culte a Déu i per a la reflexió ètica en la comunitat d'Israel. Aquests llibres, juntament amb el Càntic dels Càntics, formen els anomenats *llibres poètics* de la Bíblia hebrea. En la història de la tradició van ser associats amb figures prominents de la història bíblica: David i Salomó. Setanta-tres dels cent cinquanta salms que componen el llibre dels Salms són atribuïts a David en el text hebreu del llibre; altres són atribuïts a músics de la seva cort; i diversos

són referits a episodis de la vida del rei (Salm 3; 7; 18; 34; 51; 52; 54; 56; 57; 59; 60; 63; 142). De la mateixa manera que els Salms són atribuïts a David, la saviesa té com a patró el seu fill Salomó (1 Reis 3-4), i els llibres dels Proverbis, el Cohèlet i el Càntic dels Càntics li són atribuïts. La tradició rabínica deia que els poemes d'amor i de desig del Càntic eren obra de la joventut del rei; els Proverbis, de la seva maduresa; i el Cohèlet, de la seva vellesa. Des d'un punt de vista històric aquests llibres són representants de molts segles de conreu de la saviesa en el poble d'Israel, i, evidentment, no poden ser l'obra d'un sol home, però hi ha una idea que és perfectament correcta: aquests llibres van ser llegits com un corpus de saviesa i un compendi d'experiència i aprenentatge de tota una llarga vida. En aquest context, cal afegir-hi la història de Job, un personatge no israelita, que sosté una lluita contra el sofriment mentre cerca la justícia de Déu. En conjunt, aquests llibres ens ofereixen un ric i complex retaule de la vida i la pietat d'Israel.

Els llibres poètics es caracteritzen perquè –llevat d'alguns salms– comparteixen un caràcter ahistòric. La major part dels grans temes de la història bíblica, com ara l'Èxode, l'aliança o la conquesta de la terra, hi són absents, de manera sorprenent. L'èmfasi recau en la Creació i en el lloc i la conducta de la humanitat dins del món creat.

La saviesa bíblica és l'art de navegar enmig de les complexitats de la vida tot discernint els camins de Déu en el món. Els llibres sapiencials en sentit estricte (Proverbis, Job, Cohèlet, més el llibre del Siràcida i de la Saviesa, que pertanyen a la Bíblia en llengua grega) comparteixen diverses convencions literàries, com ara l'expressió en frases breus de caràcter aforístic o el gust per les instruccions extenses adreçades als joves que s'estan formant; tots remarquen el discerniment intel·lectual de la realitat, la rectitud moral i la pietat envers Déu. Un dels seus conceptes cabdals és *el temor (o la veneració) de Déu* com a fonament de la saviesa (Proverbis 1,7.29; Job 28,28; Siràcida 12,13). En conjunt,

constitueixen una oferta de sensatesa davant la follia que constantment fuetgeja la vida. Els autors que van compondre i transmetre aquests llibres formen part de mons diversos: des de l'ancià que viu en un llogaret i que dóna consells avalats per la seva llarga experiència vital fins a l'escriba de la cort. Normalment són persones que no formen part dels cercles cùltics o sacerdotals. La persona sàvia en la Bíblia és la dona o l'home dotats d'habilitats artístiques, agudesa política, recursos intel·lectuals i virtuts de tota mena (2 Samuel 14,2; 1 Reis 2,6; Isaïes 40,20; Siràcida 2,14). Sols en un nombre limitat de casos el mot *savi* designa una classe professional d'intel·lectuals, que generalment es dedicaven a l'educació dels fills de les famílies aristocràtiques o a la compilació de les sentències de saviesa. Així el Cohèlet, nom que significa 'el predicador', 'el qui parla a l'assemblea', és descrit com: «Cohèlet, a més de ser un savi, també va ensenyar el saber al poble. I va sospesar, aclarir i compondre molts proverbis» (Cohèlet 12,9).

Els paral·lels que es poden detectar entre la saviesa bíblica i les tradicions sapiencials del Pròxim Orient, especialment egípcies i mesopotàmiques (cf. Proverbis 22,17-24,22; *Les instruccions d'Amenemope*), revelen que els escribes reials de l'antic Israel estaven notablement familiaritzats amb les tradicions de la saviesa internacional del món antic. Les persones que van codificar i preservar la saviesa d'Israel eren representants d'una classe social molt lletrada, que sense cap mena de dubte constituïen una minoria dins la societat israelita antiga.

Aquests llibres han causat lectures completament divergents al llarg de la història de la seva recepció: el Cohèlet manifesta tensions clarament irreductibles, i això mateix es troba –des d'una perspectiva fonamentalment teològica– en el llibre de Job; el llibre dels Proverbis presenta consells contradictoris: «No responguis al neci amb niciesa, no fos que t'igualessis amb ell. Respon al neci amb niciesa, no fos que es cregués ser savi» (Proverbis 26,4-5). El corpus de la saviesa bíblica

manifesta una unitat en tensió que va des d'un optimisme confiat a un escepticisme desencisat. Malgrat aquestes forces contraposades que conviuen a l'interior de la saviesa bíblica, l'objectiu fonamental d'aquestes obres és oferir instrucció a les persones que s'hi adrecin (Proverbis 1,1-7; Cohèlet 12,9-11; Job 8,8-10).

El llibre que en la tradició occidental és conegut amb el nom de llibre dels Salms o Salteri en hebreu porta el títol de *Lloances* i manifesta una diversitat literària molt notable. És una extensa col·lecció de pregàries, poemes didàctics, himnes i litúrgies. Alguns salms testimonien que han nascut en el context cortesà de la reialesa (Salm 2; 18; 20; 21; 45; 72; 89; 101; 110; 132), mentre que altres recullen els clams dels qui sofreixen (Salm 3; 5-7; 13; 17; 22; 41-43; 51). Compilat en època postexílica (a partir del segle VI abans de Crist), quan la monarquia davídica havia deixat de regnar a Jerusalem, el Salteri recull la veu del poble d'Israel que dona lloança a Déu i que comporta una actitud ètica d'acció de gràcies, i és també un recull de moltes veus de persones perseguides o que no tenen altra opció que la lamentació (Salm 6; 38; 39; 41; 51; 69; 102; 130). Els salms de lamentació són textos que van ser escrits per donar veu a persones que, en contextos diversos, vivien en situacions de sofriment: són textos que expressen l'*ethos* i el *pathos* de la vida sota el Regne de Déu.

Malgrat la diversitat dels salms individuals, hi ha indicis que permeten pensar que el llibre dels Salms, almenys en els estadis finals de la compilació, va ser llegit com a deu d'instrucció i de pregària. El Salm 1, que fa de pòrtic a tota la col·lecció, parla de l'home que «estima de cor la Llei del Senyor, la repassa de nit i de dia» (Salm 1,2). Aquesta meditació es dirigeix cap a la presència de Déu que actua en la creació i en la història (Salm 19,4; 63,6; 77,12; 142,5).

Alguns salms manifesten afinitats amb la pedagogia dels savis (Salm 25; 32; 34; 36; 37; 49; 62; 73; 75; 78; 111; 112; 119; 127; 128). Un salmista

demana: «Fes que conegui, Senyor, les teves rutes, ensenya'm els teus camins» (Salm 25,4). I la resposta de Déu és: «Jo mateix t'Instruiré, t'ensenyaré el camí que has de seguir; t'aconsellaré, els meus ulls vetllaran per tu» (Salm 32,8). Fins i tot els salms històrics, que narren la història de la presència de Déu enmig de la vida i del temps, presenten la seva narració com a font d'Instrucció (Salm 78,1-4; 105,1-6; 106,1-3).

El llibre del Càntic dels Càntics és una col·lecció de poemes d'amor en forma de diàleg que va ser llegida, almenys durant un temps, entre els llibres sapiencials. De la mateixa manera que el Càntic expressa el poder de l'atracció sexual entre un home i una dona, els Proverbis –llibre sapiencial per antonomàsia– descriuen el poder eròtic de la saviesa en relació amb els seus seguidors; així com el Càntic parla de l'amor mutu entre un home i una dona, els Proverbis parlen de la saviesa com una dona «trobada» i estimada per un home (Proverbis 3,13; 4,6-8; 8,17.35). El Càntic, en la seva lectura sapiencial, vol Instruir en els camins de l'amor a fi de canalitzar el poder de l'atracció eròtica en formes que puguin contribuir a la construcció de la vida: «l'amor és fort com la mort, la passió, inexorable com l'abisme: les seves flames són flames abrandades, una flama divina» (Càntic 8,6-7). El poeta bíblic declara que el poder de l'amor és almenys tan poderós com el de la mort –que és sempre el darrer adversari de la vida– i que té una relació íntima amb el poder de Déu. Aquest llenguatge tan poderós modela un desig igualitari: la dona i l'home comparteixen de manera activa el goig de l'amor.

Malgrat la diversitat de gèneres i de temes que apareixen en aquests llibres, la poesia n'és l'estil literari dominant. El Càntic es compon de poesia amorosa que competeix fins i tot amb els versos més sensuals del gran poeta anglès John Donne (1572-1631). Els Proverbis es componen fonamentalment de reflexions ètiques en forma poètica, amb registres molt diferents com ara els proverbis numèrics (Proverbis 6,16-19; 30,15-33), els símls (25,11-26,26) i els poemes alfabètics (31,10-31). El llibre

dels Salms, que conté des de lloances i accions de gràcies a laments i peticions, és essencialment poesia pensada per ser cantada.

Job i el Cohèlet són més complexos des del punt de vista de l'estil literari. Job es troba emmarcat dins un pròleg i un epíleg en prosa (Job 1,1-3,1; 42,7-17), però el nucli de l'obra és un gran poema dialogat entre Job, el just sofrent, i els seus enutjosos amics. El Cohèlet es presenta com una narració autobiogràfica, però adopta la poesia de la instrucció proverbial per reflexionar sobre les paradoxes de l'absurd de tantes coses en aquesta vida.

El conjunt dels anomenats llibres poètics i sapiencials de la Bíblia hebrea a través del poder de la poesia i de les metàfores donen una veu poderosa a l'experiència humana en tota la seva complexitat i passió i, alhora, instrueixen la comunitat en l'*ethos* de viure davant de Déu, en «allò que fa feliços els homes durant els dies comptats de la seva vida sota el cel» (Cohèlet 2,3).

2.3. Els llibres profètics

El profeta és el torsimany de Déu, aquell qui ofereix a Israel una paraula que ve de Déu: un «oracle», que normalment es comunica de manera oral. El profeta és l'home que és capaç de llegir la història amb els ulls de Déu.

El llibres bíblics dels profetes són el resultat d'una llarga història en què els antics oracles han estat adaptats, ampliat, comentats i ordenats fins a assolir la forma present. En Isaïes 15,1-16,11, per exemple, hi ha un llarg oracle contra Moab, un país veí d'Israel, situat a la Transjordània, a l'orient del Mar Mort. El text del missatge antic és seguit per les paraules d'un profeta posterior que diu: «Aquestes són les paraules que el Senyor va pronunciar fa temps sobre Moab. I ara el Senyor declara ...» (Isaïes 16,13-14) i tot seguit ve un nou oracle breu. Els llibres eren rea-

litats vivents, que van anar creixent fins que els llibres individuals o tota la col·lecció profètica van assolir un caràcter d'autoritat que ja no va fer possible que el text continués canviant. Els documents descoberts a Qumran, a les vores del Mar Mort, que pertanyien a una comunitat que es va extingir cap a la fi de la Guerra Jueva contra Roma que va acabar amb la destrucció del temple de Jerusalem (70 després de Crist), han revelat que en aquella època ja s'escrivien comentaris a diversos llibres profètics, cosa que indica que els llibres ja eren considerats clarament com a canònics pel judaisme, atès que la capacitat de produir comentaris és una de les característiques més clares del fet que una obra ha assolit estatus normatiu.

Els profetes pronunciaven els seus missatges de forma oral i aquests s'escampaven àmpliament. Jeremies es va salvar de la mort citant un oracle de Miquees, un profeta que havia viscut feia més d'un segle (Jeremies 26,17-19; Miquees 3,12). En molts de casos, missatges profètics concrets o bé col·leccions de missatges es devien haver escrit al cap de poc d'haver estat pronunciats. Hi ha paral·lels assiris d'aquest tipus de pràctica que daten del segle VII abans de Crist. L'any 605 abans de Crist, Jeremies va dictar de memòria oracles que ell havia pronunciat al llarg d'un període de més de dues dècades (Jeremies 36). Els oracles es devien anar agrupant per característiques formals o estilístiques, com ara un refrany recurrent (Amós 4,6-12; Isaïes 5,24-25; 9,8-10,4), o una fórmula inicial (com ara els «ai!» d'Amós 5,18-20 o Isaïes 5,8-23); altres compartien un tema determinat (Jeremies 23,9-40) o estaven vinculats amb un fet històric concret (Isaïes 7,1-8,15). Al llarg del temps aquestes col·leccions es devien haver aplegat i s'hi devien haver incorporat detalls de caire biogràfic o autobiogràfic, en la mesura que aquests eren coneguts. També és possible que alguns oracles d'origen desconegut s'apleguessin en una o diverses col·leccions de missatges profètics (Isaïes 2,1-5 = Miquees 4,1-5). Les persones que van tenir cura

de l'edició dels materials dels profetes antics d'Israel –en un procés de va durar segles– estaven més interessades en el servei a les comunitats a les quals pertanyien que no pas en una perspectiva crítica que mirés per l'autenticitat històrica.

El missatge dels profetes bíblics parteix d'un principi fonamental: la proclamació del judici de Déu o de la salvació. Els aspectes de judici i condemna del poble d'Israel són molt forts en els grans profetes d'època preexílica. L'oracle profètic es presenta com un missatge que ve de Déu mateix i que per això és introduït per fórmules com ara: «Diu el Senyor» (Isaïes 3,16) o «Escolteu, vosaltres, la paraula del Senyor» (Isaïes 66,5). Els mots de la profecia solen anar precedits o seguits per una acusació que explica el veredict amb paraules del profeta. L'àmbit forense es troba en altres formes del discurs profètic, com ara la querella profètica (Isaïes 1,2-6; 41,1-4) i el supòsit històric (Ezequiel 18,5-18). El missatge profètic a vegades fa referència al món del culte i dels rituals de la vida quotidiana, d'on el profeta pren la forma literària de l'himne (Isaïes 42,10-13; Jeremies 33,11), els laments (Jeremies 14,17-18), les complantes funeràries (Amós 5,2; Isaïes 14,12-20) o la descripció del just segons les categories de la persona que és moralment apta per acostar-se a donar culte a Déu (Isaïes 33,14-16). Aquestes formes literàries tan característiques de la cultura on els profetes van viure i van parlar van de parell amb gèneres literaris que són molt més familiars al món modern, com ara la cançó (Isaïes 5,1-2), la paràbola (Isaïes 28,23-29), l'al·legoria (Ezequiel 16), el blasme (Amós 4,6-11) i les dites en forma d'«ai» (Miquees 2,1-2; 7,1-7; Habacuc 2,6-17).

La interpretació dels textos profètics és generalment difícil perquè es refereixen a contextos –socials i literaris– que són estranys a les lectors i als lectors contemporanis dels seus textos. Per exemple, Amós, que és el més antic dels grans profetes escriptors (segle VIII abans de Crist), usa la ironia subversiva en formes literàries que eren ben fami-

liars a la seva audiència; així, el seu llibre s'obre amb oracles contra les nacions estrangeres –que és un dels gèneres profètics més antics i més ben testimoniats–, que inclouen el mateix poble escollit d'Israel –fet absolutament inesperat– en la llista de les nacions condemnades; de manera semblant empra la complanta funerària com a anunci per endavant de la mort i la calamitat (Amós 5,1-2).

Amb el pas del temps notem que aquestes formes literàries tan simples van quedant abandonades i són substituïdes per discursos molt més llargs (Jeremies, Ezequiel i el Segon Isaïes: Isaïes 40-55). Després de la destrucció del temple de Jerusalem (587 abans de Crist), la profecia esdevé cada vegada més una activitat literària. Així, en Ezequiel, hi trobem al·legories molt complexes (Ezequiel 12-24) que li van fer guanyar la reputació entre els seus contemporanis d'ésser un mestre de les paraules (Ezequiel 20,49; 33,30-33). També apareix una tendència notable a fer comentaris dels oracles dels grans profetes antics. Així, una bona part del profeta anònim anomenat el Tercer Isaïes (Isaïes 56-66) es relaciona amb el Segon Isaïes com un comentari al seu text.

És interessant notar que els llibres bíblics que descriuen la història del poble d'Israel (Josuè, Jutges, 1-2 Samuel, 1-2 Reis) no esmenten cap dels profetes escriptors llevat de Jonàs (2 Reis 14,25) –l'obra del qual sembla que originàriament no formava part de la col·lecció de les obres dels profetes, perquè el llibre que ens ha arribat sota el seu nom és una paràbola didàctica més que no pas un llibre d'oracles profètics– i d'Isaïes (2 Reis 19,1-7.20-37; 20,1-19), però un Isaïes certament molt diferent del que apareix en el llibre que porta el seu nom. Un dels objectius dels historiadors que en l'època tràgica de l'exili a Babilònia van escriure els llibres bíblics de la història era explicar els grans desastres que s'havien produït i que els havien portat a la fi com a Estat independent. Sembla que molts dels seus contemporanis es qüestionaven seriosament sobre la justícia i el caràcter ètic de Déu, que, segons els semblava, els havia

abandonat a la seva sort. La resposta dels historiadors d'Israel era que a través de la història, començant pel mateix Moisès, el Senyor Déu havia enviat a Israel els seus servents, els profetes, per advertir el poble de les conseqüències de la seva infidelitat. La lectura dels oracles dels profetes tenia la missió de servir de recordatori de la justícia que Déu volia que el seu poble seguís, i era una guia dels requeriments morals que eren conseqüència del pacte –l'aliança– que Déu havia fet amb Israel en el cor de la seva història com a comunitat (Zacaries 1,1-6). Al mateix temps, aquests textos profètics van ser editats i ampliat per donar testimoni de la certesa de la salvació que Déu donaria després del judici (Isaïes 40-55; Amós 9,11-15; Miquees 4,1-5; Sofonies 3,14-20), una realitat que abastaria també els altres pobles a més d'Israel (Isaïes 45,22-23; 66,18-21; 19,24-25; Sofonies 3,9-10; Jonàs).

Els profetes bíblics clàssics tenien com a nucli de les seves preocupacions la realitat social i política del món en què van viure. La predicció era sols un aspecte marginal lligat a la seva interpretació de la història en nom de Déu. Els profetes eren homes que, a partir d'una meditació pregona de la tradició religiosa del seu poble i d'una experiència personal molt fonda del misteri del Déu inefable, van oferir la seva veu al servei de la creació d'una nova consciència religiosa, que era ètica i espiritual ensems i que topava frontalment amb la religió popular del seu temps, que estava centrada en el culte a base de sacrificis de víctimes animals que s'oferien a Déu.

A partir del segle II abans de Crist es comença a imposar en el poble d'Israel una nova visió de la profecia que llegeix els textos profètics com una predicció del futur i de la consumació de la història. L'autor de les visions del llibre de Daniel –que en la Bíblia hebrea no figura entre els llibres profètics, sinó en la tercera secció, els Escrits– té la idea que els llibres profètics contenen un missatge en clau sobre el futur (Daniel 9,1-2). Les primeres comunitats cristianes van participar també d'aquesta

concepció, de manera que van llegir les profecies antigues com a anunci dels esdeveniments que aleshores ells havien vist que es feien realitat en la persona del Senyor Jesús de Natzaret.

2.4. Els llibres deuterocanònics

L'Església cristiana dels orígens llegia la Bíblia en la versió grega que s'havia anat traduint a Alexandria d'Egipte a partir del segle III abans de Crist. Aquesta Bíblia en grec contenia addicions al text d'alguns llibres de la Bíblia hebrea (són molt significatives les addicions del llibre d'Ester grec i del llibre de Daniel grec), altres llibres que originalment havien estat redactats en hebreu (Judit, 1 Macabeus, Siràcida, Baruc, Epístola de Jeremies) o arameu (Tobit), però que s'han conservat sols en la seva traducció grega; formaven part d'aquesta versió en llengua grega altres obres que havien estat redactades directament en grec (Saviesa i 2 Macabeus). En el moment del naixement de les comunitats cristianes (segle I després de Crist), la llista de llibres que pertanyien a la tercera secció de la Bíblia hebrea encara no estava closa (el «Pròleg» de la traducció grega del llibre del Siràcida parla de: «Els llibres de la Llei i dels Profetes i els Escrits que els segueixen»), de manera que entre les comunitats cristianes de llengua grega es va difondre una Bíblia que tenia més llibres que la Bíblia en llengua hebrea. Aquest conjunt de llibres i fragments formen el conjunt dels llibres anomenats *deuterocanònics* per les comunitats catòliques i *apòcrifs* per les comunitats protestants. Els gèneres literaris d'aquestes obres són diversos: 1-2 Macabeus pertanyen a la historiografia; Judit, Tobit i els suplementes al llibre de Daniel que es troben en la traducció grega alexandrina d'aquesta obra són ficcions històriques o històries exemplars; Siràcida i Saviesa són obres sapiencials; l'Epístola de Jeremies és una exhortació; i Baruc és un llibre mixt que conté poemes sapiencials i pregàries dins d'un marc narratiu.

3. El Nou Testament i les seves formes literàries

El Nou Testament és la biblioteca de les primeres comunitats de seguidores i seguidors de Jesús de Natzaret ressuscitat, una petita subcultura religiosa dins de l'Imperi romà, que es formà com a resultat d'una nova interpretació de la religió jueva. L'origen i la causa d'aquest fet va ser la vida, paraules i fets de Jesús de Natzaret, un home misteriós, un carismàtic jueu que va viure i actuar en la regió del país jueu al voltant del llac de Galilea i a Jerusalem, entre els anys 27 i 30 després de Crist, i que va ser executat pels romans després d'haver estat acusat d'agitador. En els escrits del Nou Testament, Jesús apareix al costat de Déu, fet aquest que va produir una lectura radicalment nova de la religió jueva: «per a nosaltres hi ha un sol Déu, el Pare, de qui tot prové i cap al qual caminem, i hi ha un sol Senyor, Jesucrist, pel qual tot existeix i també nosaltres existim» (1 Corintis 8,6).

El Nou Testament comprèn vint-i-set escrits breus que van ser redactats entre els anys 50 i 130 després de Crist. Són: quatre evangelis, vint-i-una cartes, el llibre dels Fets o Actes dels Apòstols i l'Apocalipsi de Joan. Totes aquestes obres van ser escrites en llengua grega hel·lenística. Quan aquests escrits es van formar, la Bíblia de les primeres comunitats cristianes era la Sagrada Escripura jueva en la traducció grega coneguda amb el nom de versió dels LXX o *Septuaginta* (nom que deriva d'una llegenda que explica que la traducció havia estat feta per setanta-dos o setanta traductors inspirats).

El judaisme va ser la primera comunitat religiosa que va desenvolupar la idea d'un *cànon* (mot que significa 'mesura, norma'), és a dir, d'una col·lecció d'escrits que contenen la memòria històrica, moral i cultural d'una comunitat i que són considerats com a realitat santa, que no ha de ser mai oblidada. Les primeres comunitats cristianes van desenvolupar el seu cànon ampliat, que conté el cànon jueu –que es va

convertir en l'Antic Testament–juntament amb el Nou Testament. Totes dues col·leccions formen la Bíblia cristiana, que és el fonament de la nova religió cristiana, que neix el dia de Pasqua de l'any 30 després de Crist.

El títol de Nou Testament deriva del terme hebreu «nova aliança», que figura com a promesa en el llibre del profeta Jeremies (31,33-34): «L'aliança que jo pactaré amb el casal d'Israel després d'aquells dies serà aquesta: Posaré la meva llei en el seu interior, l'escriuré en el seu cor. Llavors jo seré el seu Déu i ells seran el meu poble. Ho dic jo, el Senyor. Ja no caldrà que s'instrueixin l'un a l'altre dient: “Coneixeu qui és el Senyor”, perquè des del més petit fins al més gran, tots em coneixeran. Perdonaré la seva culpa, no em recordaré més del seu pecat. Ho dic jo, el Senyor». Les comunitats cristianes van entendre que Déu havia culminat aquesta nova aliança en la persona de Jesús de Natzaret. Era un pacte que establia una relació nova entre Déu i tots els pobles de la terra; no era, doncs, una aliança exclusiva amb el poble jueu.

Aquesta nova aliança va comportar una nova *narració fonamental* que tenia com a centre la persona de Jesús de Natzaret; un nou *ethos* (entès com el conjunt de la conducta real i la conducta exigida que té vigència a l'interior d'un grup humà) que es basa en el fet de posar al centre de la conducta ètica l'amor al proïsme i la renúncia a l'estatus; i un nou *ritu* centrat en el baptisme amb aigua, com a ritual d'incorporació a la nova comunitat de salvació, i en la celebració de la cena de pa i vi. Les paraules de benedicció sobre la copa de vi recorden la noció fonamental de la nova aliança: «Aquesta copa és la nova aliança segellada amb la meva sang. Cada vegada que en beureu, feu això, que és el meu memorial» (1 Corintis 11,25).

Jesús de Natzaret no ha deixat escrit cap text. Van ser els seus seguidors els qui van redactar escrits sobre ell, que tenen com a principi d'autoritat la seva persona. Com a col·lecció, el Nou Testament té com

a model la Bíblia hebrea, però aquesta dependència no afecta els dos gèneres literaris fonamentals de la col·lecció, que són els evangelis i els conjunts de cartes, i que es van formar a partir de tradicions i necessitats de les primitives comunitats cristianes, que en aquest aspecte literari depenien més dels models formals de la literatura hel·lenista no jueva que no pas de la literatura jueva.

Levangeli és una variant de les antigues *Vides*, però d'una classe singular. L'Evangelí segons Marc –que és el més antic– no comença amb el naixement i infantesa de Jesús, i s'interromp amb la trobada del sepulcre de Jesús obert i l'anunci de la seva resurrecció, talment com si tingués por de narrar la història del Ressuscitat de la mateixa manera que n'acaba d'explicar la vida. Els evangelis de Lluç i Mateu són els primers que afegeixen les narracions de la infància de Jesús i completen els seus relats amb les aparicions del Ressuscitat a les seves seguidores i seguidors. És sorprenent observar que en cap lloc de l'Antic Testament no trobem un gènere literari tan centrat en una persona com en els evangelis. Els cinc llibres del Pentateuc narren la història d'un món i d'un poble, però no la història de Moisès. Va ser el filòsof jueu Filó d'Alexandria (ca. 20 abans de Crist-ca. 50 després de Crist) el primer que va escriure una vida de Moisès destinada a lectors pagans. El gènere literari de les *Vides* era freqüent en el món no jueu (Plutarc [ca. 50-ca. 120], *Vides paral·leles*), de manera que podem dir que el gènere literari de l'evangelí es troba a cavall entre el judaisme i la cultura no jueva. Els evangelis, des del punt de vista de la cosmovisió que presenten –una persona situada en el centre de la interpretació del món i de la vida–, són també documents que se situen al marge de la tradició jueva.

És també interessant notar que les cartes, que són la segona forma literària principal del Nou Testament, són més antigues que els evangelis. Les cartes autèntiques de Pau de Tars van ser escrites entre els anys 50 i 56 després de Crist, mentre que els evangelis van ser posats per escrit

entre els anys 68-110. Les cartes formen dues col·leccions: les *13 cartes de Pau* –dirigides a comunitats i a persones individuals–, a les quals cal afegir-hi la Carta als Hebreus, com a catorzena carta, tot i que no porta el nom de Pau, i les *7 cartes catòliques* (‘universals’) dirigides a tots els cristians: la Carta de Jaume, les dues cartes de Pere, les tres cartes de Joan i la Carta de Judes. La Bíblia hebrea coneix el gènere literari de la carta (cf. la Carta de Jeremies als deportats a Babilònia: Jeremies 29), però no es van arribar a constituir col·leccions independents, cosa que sí que passava en el món grecollatí, on circulaven les cartes de Plató o dels cíncics.

Les cartes manifesten les intervencions de les autoritats del cristianisme naixent en la vida de les comunitats, i hi percebem la voluntat dels seus autors de fer que la fe cristiana configuri la vida quotidiana de les seguidores i dels seguidors de Jesucrist. Les cartes donen testimoni de Jesús d’una manera força diferent de la dels evangelis. En la literatura epistolar del Nou Testament els testimonis de la vida del Jesús terrè són molt escassos, perquè allí Jesús apareix com un ésser sobrenatural enviat des del món preexistent de Déu que es va fer home, sofrí la mort, ressuscità d’entre els morts i fou exaltat com a Senyor per damunt de tots els poders. De manera que el que és realment important per al món de pensament de les cartes del Nou Testament no és allò que Jesús va dir o va fer, sinó el que Déu va voler fer i dir a través d’ell. Ens trobem davant el Crist «proclamat», en la mort i resurrecció del qual s’anuncia la intervenció salvadora de Déu mateix, que, vençant la mort, salva i dóna sentit a la vida de la humanitat.

Els tres primers evangelis –anomenats *evangelis sinòptics* perquè presenten notables paral·lelismes de contingut que permeten situar-los en una edició de tres columnes paral·leles a fi de «veure’ls conjuntament o sinòpticament» i comparar-ne el contingut– recullen la tradició de les paraules i els fets de Jesús. La tradició de les cartes paulines, en un cert

contrast amb els sinòptics, conté fonamentalment la proclamació de Crist, el Messies de Déu, en la mort i resurrecció del qual s'ha manifestat l'obra de Déu. Els *escrits joànics* (l'evangeli i les tres cartes) presenten la fusió d'ambdues tradicions: el Jesús terrè que en els evangelis sinòptics proclamava la inauguració de la presència del Regne de Déu enmig del món, i en l'Evangeli de Joan, en canvi, trobem que Jesús predica sobre ell mateix, com a Crist o Messies enviat per Déu Pare. En un dels punts culminants del quart evangeli, Jesús resumeix la seva missió de la manera següent: «He sortit del Pare i he vingut al món; ara deixo el món i me'n torno al Pare» (Joan 16,28).

El Nou Testament conté dues obres singulars que són testimoni d'un gènere literari independent: els Fets o Actes dels Apòstols i l'Apocalipsi de Joan. El llibre dels Fets dels Apòstols va ser escrit per l'autor de l'Evangeli de Lluc i és la continuació de la historiografia bíblica. Presenta notables semblances amb les obres historiogràfiques de l'època hel·lenística (en particular els dos llibres dels Macabeus) i les *Antiguitats jueves* de l'historiador Flavi Josep (ca. 37-100 després de Crist), obra que presenta la història dels jueus des de la Creació del món fins al seu temps. Els Fets dels Apòstols, pel gènere literari en què han estat redactats, indica que el petit grup de cristians ha de ser descrit en una obra històrica igual que els grans pobles i reis. La història del món es decideix en la història d'aquests petits grups de dones i homes, de la mateixa manera que per a d'altres eren els reis i els imperis els qui feien moure la història. Els Fets dels Apòstols descriu la penetració del cristianisme en el món de les creences antigues, dominat per Roma i el seu Imperi, i es proposa de fer un lloc per als cristians dins de l'Imperi senyor del món.

L'Apocalipsi de Joan té com a model el llibre de Daniel, que descriu en forma de visions simbòliques el conflicte entre la sobirania de Déu i els imperis del món. L'Apocalipsi, però, es presenta com una carta:

«Joan, a les set esglésies que hi ha a la província de l'Àsia. Us desitjo la gràcia i la pau de part de Déu» (Apocalipsi 1,4). Les set cartes a les esglésies de l'Àsia Menor són una part essencial del llibre (Apocalipsi 2,1-3,22). El gènere literari del llibre és mixt, doncs, perquè combina elements del gènere apocalíptic de l'Antic Testament amb la forma epistolar característica del Nou Testament. De tota manera, el contingut d'aquest llibre tan singular entra en una viva contraposició amb els Fets dels Apòstols, perquè si aquesta obra insinua que és possible un cert compromís amb l'Imperi, per a l'Apocalipsi Roma és una bèstia satànica dels abismes (Apocalipsi 13).

Els evangelis, que constitueixen el nucli de màxima densitat dels escrits del Nou Testament, són obres complexes que fusionen diverses tradicions literàries anteriors. Probablement, les dites de la predicació de Jesús, que les persones que l'havien conegut havien mantingut en la memòria, van començar a ser posades per escrit molt aviat per servir de guia i recordatori de les primeres persones que, seguint l'estil de vida itinerant de Jesús, es van posar a anunciar el seu evangeli –la 'bona notícia' de la presència salvadora de Déu en aquell moment privilegiat de la història– pels llogarets de la Terra d'Israel i de la província romana de Síria.

Un altre dels blocs literaris que es van fondre dins la narrativa evangèlica és el de les tradicions que provenien de comunitats locals, probablement de Jerusalem, i que han de ser molt properes als fets que s'hi descriuen. En concret es tracta de la narració de la passió i de l'*apocalipsi* que apareix en els evangelis sinòptics. El relat de la passió manifesta «índicis de familiaritat», cosa que suggereix que el text va ser compost en una data molt primerenca. En Marc 15,21 es diu que: «van obligar a portar la creu de Jesús a un que passava, un tal Simó de Cirene, el pare d'Alexandre i de Rufus, que venia del camp». Aquests detalls tan concrets indiquen que Alexandre i el seu germà són persones

conegudes pels destinataris originals del relat de la passió, que devien ser membres de la comunitat de Jerusalem, on s'explicava aquest relat. Jesús va morir l'any 30, i és molt probable que la composició del relat de la seva passió es fes durant els anys 40 / 50 del segle I. La passió, però, no sols narra els fets que van passar, sinó que fa un esforç per interpretar-los. Els deixebles van haver de trobar un sentit als fets que havien passat. Van entendre que Jesús era ben conscient del que estava passant: «Ha arribat l'hora: el Fill de l'home és entregat a les mans dels pecadors» (Marc 14,41). Van descriure el seu sofriment amb les paraules dels salms que parlaven del just sofrent, que roman fidel a Déu en tots els atacs que li fan (Salm 22; 41; 69).

Una altra tradició antiga integrada en els evangelis és la que l'Evangelí de Marc recull en el capítol 13. És l'anomenat «apocalipsi sinòptic», un relat en què Marc ha reformulat tradicions més antigues. Aquest apocalipsi profetitza el temps final en tres fases: en primer lloc, s'anuncien guerres i terratrèmols, que són els «dolors de part» del nou món. Els fets van ser tan terribles que hi va haver persones que van pensar que aquest «començament dels dolors» era la fi, però aquestes crisis eren simples «ais», és a dir, que el món va continuar existint (Marc 13,8). Després passa un fet que és descrit de manera enigmàtica com «l'abominació devastadora» (Marc 13,14), que serà erigida allí on no ha d'estar i que causarà una gran tribulació. La fase final consisteix en la manifestació del Fill de l'home per rescatar els seus elegits (Marc 13,24-27).

No sabem si aquests textos són una referència a la Guerra Jueva contra Roma (66-70 després de Crist) o bé una al·lusió a la crisi de Calígula (emperador de Roma del 37 al 41), que havia manat que les legions entronitzessin en el temple de Jerusalem una estàtua de l'emperador, cosa que seria el desencadenant de la gran crisi escatològica.

Un altre bloc literari que els evangelis incorporen en la seva redacció són les tradicions populars sobre els relats de miracles: les guaricions i

exorcismes que sens cap mena de dubte històric Jesús va realitzar com a signes que acompanyaven el seu missatge sobre la presència salvadora de Déu en aquell moment privilegiat de la història es van escampar en forma de narracions populars (cf. Marc 1,28; 5,20; 7,36 etc.) i van adquirir trets literaris característics de les tradicions bíbliques (com ara els prodigis d'Elies i Eliseu de 1 Reis 14 i 2 Reis 24) o extrabíbliques (com els prodigis d'Apol·loni de Tíana, filòsof i guaridor del segle I després de Crist que narra Filòstrat en la seva ;, o bé l'exorcisme que un tal Eleazar va realitzar davant de Vespasià i que és narrat per Flavi Josep en les seves *Antiguitats jueves*).

Els evangelistes fonen en les seves narracions tots aquests components juntament amb les narracions parabòliques que provenen dels ensenyaments del mateix Jesús i que són l'element literari més destacat dels evangelis. Les paràboles de Jesús són el testimoni literari més antic d'aquest gènere i són tan poderoses que és possible que sols es puguin parangonar amb les paràboles d'un altre jueu del segle XX, l'escriptor Franz Kafka (1883-1924).⁴ El tema de les paràboles és doble: d'una banda la prodigiosa gràcia de Déu «que fa sortir el sol sobre bons i dolents i fa ploure sobre justos i injustos» (Mateu 5,45); i, de l'altra, la responsabilitat humana que compromet els homes entre si: així, aquell a qui Déu ha perdonat un deute ha de perdonar els deutes dels altres (Mateu 18,23-25); fins i tot pot ser que Déu aprovi aquell qui ha violat clarament la llei dels homes, perquè ha sabut «aprofitar l'ocasió» (Lluc 16,1-8).

El Nou Testament és una col·lecció literària que ens presenta la gramàtica d'un conjunt de signes teològics i literaris fonamentals que defineixen una cosmovisió singular i poderosa. En síntesi, els signes que

⁴ Cf. Gerd THEISSEN, *El Nuevo Testamento. Historia, literatura, religión*, Santander: Editorial Sal Terrae 2003, p. 54.

constitueixen el nucli d'aquest llenguatge que permet articular el sentit de la història i de la vida segons la cosmovisió de la literatura cristiana primitiva del Nou Testament són els següents:⁵

1) *La creació*. Tota la realitat hauria pogut no ésser o bé ser completament diferent, però hi ha una força divina creadora que ha format el cosmos i que el sosté –per tant actua en tot moment– i que es manifesta en plenitud en l'engendrament i en la resurrecció de Jesús.

2) *El miracle*. Tot el que passa està obert a canvis sorprenents, perquè no hi ha res que estigui completament determinat. Déu i els éssers humans, la fe i la pregària produeixen canvis miraculosos: «“Coratge, filla, la teva fe t'ha salvat.” I la dona quedà curada des d'aquell moment» (Mateu 9,22); «Déu feia prodigis extraordinaris per mitjà de Pau» (Fets 19,11); «pregueu els uns pels altres, perquè sigueu guarits. La pregària insistent d'un just és molt poderosa» (Jaume 5,16).

3) *La saviesa*. El cosmos és obra de la saviesa de Déu que es mostra en estructures que sovint es manifesten velades pels seus contraris: «Els jueus demanen prodigis, i els grecs cerquen saviesa, però nosaltres prediquem un Messies crucificat, que és un escàndol per als jueus i, per als grecs, un absurd. Però és poder i saviesa de Déu per a tots els qui són cridats, tant jueus com grecs» (1 Corintis 1,22-24).

4) *L'allunyament*. Tota vida viu a una certa distància de Déu i descobreix una inadequació o manca de correspondència respecte al misteri que l'ha produïda i la sosté. En les persones, aquest allunyament de Déu es fa conscient a través de l'experiència de la culpa i del sofriment, que les separen de Déu. En Jesús, Déu –en un acte inaudit en la història del cosmos– supera aquesta distància.

⁵ Segueixo especialment l'obra de Gerd THEISSEN citada en la nota anterior, especialment en les pàgines 243-245.

5) *L'esperança i la renovació.* Hi ha una promesa que travessa la història humana que es concreta i culmina en l'esperança d'un món nou que comença ara. Les persones són vistes com a ciutadanes de dos mons: arrelades en el vell món i destinades al món nou que ha començat amb Jesús.

6) *La conversió.* Les persones tenen la possibilitat de canviar radicalment. De la mateixa manera que el món ha de canviar a fi de correspondre a la voluntat de Déu, així també l'ésser humà ha de canviar. Els escrits del Nou Testament formulen la possibilitat de començar una nova vida quan es deixen crucificar amb Jesús, amb qui Déu ha iniciat una realitat completament nova.

7) *L'èxode.* La crida de Déu no fa canviar sols persones individuals, sinó també comunitats humanes. La història de l'èxode té l'inici en la sortida d'Abraham de la seva pàtria, continua amb els èxodes d'Israel de països estrangers (Egipte, Babilònia) i arriba fins a la irrupció de la comunitat del Nou Testament en un nou món a partir del seguiment de Jesús.

8) *La fe.* Déu no es dona a conèixer a través d'estructures, institucions o idees, sinó a través d'éssers humans en els quals confiem, a través d'un «tu» amb qui lliurement entrem en relació. Jesús de Natzaret es troba en el centre dels éssers humans a través dels quals Déu se'ns manifesta.

9) *L'encarnació.* Déu ha establert el seu estatge en el món concret. Déu és present a Israel, en Jesús, en la paraula, en el sagrament i en totes les persones que l'acullen per la fe, a través del seu Esperit. L'encarnació de Déu en l'home Jesús de Natzaret fa que aquesta proximitat de Déu en les persones sigui clara d'una vegada per sempre, fins i tot en la culpa i el sofriment.

10) *El lliurament.* La vida, al llarg de la història de l'evolució, ha tirat endavant a costa del sacrifici dels més febles. Els escrits del Nou

Testament formulen una alternativa sorprenent: en Jesús la vida és lliurament en favor dels altres («Déu ha donat prova de l'amor que ens té, perquè Crist va morir per nosaltres», Romans 5,8).

11) *El canvi de posició*. «Els darrers passaran a primers, i els primers, a darrers» (Mateu 20,16). Hi ha un poder de transformació que procedeix dels qui renuncien voluntàriament al seu estatus. La deu d'aquesta força es troba en Jesús, que essent jutge va ser jutjat, essent sacerdot es va fer víctima, essent Senyor del món va prendre la condició d'esclau i com a crucificat es convertí en fonament de la nova vida.

12) *L'amor*. Qualsevol persona es pot fer propera per mitjà de l'amor, tant si és en la recerca dels perduts, en l'acollida dels estrangers o en l'amor als enemics. Per als llibres del Nou Testament, Jesús és aquí també el model d'aquesta mena d'amor: el lliurament de la seva vida és amor per als qui eren «enemics» de Déu.

13) *El judici*. Tota vida està subjecta a un procés de selecció, però sols els éssers humans en són conscients, perquè saben que es troben amenaçats no sols com a éssers vivents sinó també com a agents morals. Els textos literaris del Nou Testament formulen que tothom serà mesurat pel que haurà fet, a partir de criteris ètics: «Llavors vaig veure els morts, tant els qui havien estat poderosos com els qui havien estat febles, drets davant el tron, i foren oberts uns llibres. Van obrir també un altre llibre: el llibre de la vida. Els morts foren jutjats segons les seves obres, tal com es trobaven escrites en aquells llibres. La mar va tornar els morts que tenia, i també els retornaren la mort i el seu reialme, i tots van ser jutjats segons les seves obres» (Apocalipsi 20,12-13). La qualitat ètica de cada vida serà la mesura segons la qual recaurà sobre cadascú el judici final de Déu: Jesús és el criteri i el jutge.

14) *La justificació*. El Nou Testament descobreix i expressa que hi ha dues realitats que són impossibles de fonamentar: l'existència de la vida i la legitimació o justificació d'aquesta existència. La justificació de la

vida de cada persona és una creació del no-res que cada ésser acull de la mateixa manera que acull la seva pròpia existència física. Ningú no s'ha pogut crear a si mateix i ningú no pot justificar la seva pròpia existència. El Nou Testament revela que el fonament d'una vida justificada davant de Déu es troba en la nova acció creadora de Déu en Jesús.

Hi ha una paràbola de Jesús que els evangelis reporten que parla d'un tresor: «Amb el Regne del cel passa com amb un tresor amagat en un camp: l'home que el troba el torna a amagar i, ple de joia, se'n va a vendre tot el que té i compra aquell camp» (Mateu 13,44). La Bíblia podria també ser comparada a un tresor ple de «coses noves i coses velles» (Mateu 13,52) que han anat teixint la gran xarxa de la literatura d'Occident de tots els temps. Aquesta biblioteca, però, es presenta amb una pretensió inaudita en la història de la literatura: és un ressò de la Paraula creadora –i justificadora– de tota vida del mateix Déu. Sols cal que «qui tingui orelles per escoltar, que escolti» (Marc 4,9).

Bibliografía esencial

- ALTER, Robert – KERMODE, Frank (ed.), *The Literary Guide to the Bible*, Cambridge (Massachusetts): The Belknap Press of Harvard University Press 1987.
- ALTER, Robert, *The Art of Biblical Narrative*, New York: BasicBooks 1981.
- ALTER, Robert, *The Art of Biblical Poetry*, New York: BasicBooks 1985.
- ALTER, Robert, *The World of Biblical Literature*, New York: BasicBooks 1992.
- CAYLEY, David, *Conversación con Northrop Frye*, Barcelona: Península 1997.
- DUNN, James D. G. – ROGERSON, John, W. (ed.), *Eerdmans Commentary on the Bible*, Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company 2003.
- DUNN, James D. G., *Jesus remembered*, Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company 2003.
- FREEDMAN, David Noel (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, New York: Doubleday 1992, 6 vols.
- FRYE, Northrop, *El gran código. Una lectura mitológica y literaria de la Biblia*, Barcelona: Gedisa 1988.

- FRYE, Northrop, *Poderosas palabras. La Biblia y nuestras metáforas*, Madrid: Muchnik Editores 1996.
- GABEL, John B. – WHEELER, Charles B. – YORK, Anthony D., *The Bible as Literature. An Introduction*, New York – Oxford: Oxford University Press 2000.
- JOSIPOVICI, Gabriel, *El libro de Dios. Una respuesta a la Biblia*, Barcelona: Herder 1995.
- MAYS, James L. (ed.), *The HarperCollins Bible Commentary*, New York: HarperCollins 2000.
- RAVASI, Gianfranco, *Il racconto del cielo. Le storie, le idee, i personaggi dell'Antico Testamento*, Milano: Arnoldo Mondadori Editore 1995.
- RÖMER, Thomas – MACCHI, Jean-Daniel – NIHAN, Christophe (ed.), *Introduction à l'Ancien Testament*, Genève: Labor et Fides 2004.
- THEISSEN, Gerd, *El Nuevo Testamento. Historia, literatura, religión*, Santander: Editorial Sal Terrae 2003.

Índex

La Bíblia; un món literari, una Presència misteriosa

1. La Bíblia.....	5
2. Els llibres de la gran biblioteca.....	6
2.1 La història bíblica.....	6
2.2 Els llibres dels savis.....	11
2.3 Els llibres profètics.....	16
2.4 Els llibres deuterocanònics.....	21
3. El Nou Testament i les seves formes literàries.....	22
Bibliografia essencial.....	34